

มนุษย์กับสันติภาพและพุทธสันติวิธี*

HUMAN ON PEACE AND BUDDHIST PEACEFUL MEANS

พระปราโมทย์ วาทโกวิโท (พันธพัฒน์)

Phra Pramote Vatagovito (Pantapat)

พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ (ตุนิน)

Phramaha Duangden Thitayano (Tunin)

พระมหาวีระศักดิ์ อภินนทเวที (แสงพงษ์)

Phramaha Weerasak Abhinandavedi (Sangphong)

สุวรรณี ฮ่อแสงชัย

Suwannee Horsaengchai

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

E-mail: suwannee.hor@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การพัฒนามนุษย์ตามแนวทางพุทธสันติวิธี เป็นกระบวนการมุ่งเน้นให้ตนเองเกิดความสุขโดยใช้สติปัญญา ส่งผลให้สังคมเกิดความสงบสุข ทั้งนี้ พุทธสันติวิธี สามารถช่วยจัดการกับความขัดแย้ง ทั้งความขัดแย้งภายใน คือ ตนเอง และ ความขัดแย้งภายนอก คือ สังคม ซึ่งเรียกว่าการพัฒนามนุษย์ตามแนวทางพุทธสันติวิธี เป็นการพัฒนาคนให้มีปัญญา สามารถหาวิธีการปฏิบัติแก้ไขปัญหามาใช้ดำเนินชีวิตโดยปราศจากความรุนแรงด้วยวิธีการทางพุทธ โดยนำหลักคำสอนของพระพุทธเจ้ามาใช้เป็นเครื่องมือและเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ซึ่งประกอบด้วยกระบวนการที่เรียกว่า พุทธสันติวิธี ที่มุ่งเน้นการเดินทางสายกลาง หรือ มัชฌิมาวิถี ซึ่งเป็นหนทางนำไปสู่สันติ ในทางพระพุทธศาสนา คือ การเดินทางหนทางสู่อริยมรรคมีองค์ 8 ประการ ที่ยึดแนวทางปฏิบัติเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งด้วยปัญญา เพื่อให้การดำเนินชีวิตดำรงอยู่ในศีลธรรม โดยเริ่มจากสัมมาทิฐิ คือ การเห็นชอบ เข้าใจในสิ่งที่ถูกต้องและดีงาม สันติจึงต้องเริ่มจากภายใน

สรุปได้ว่า มนุษย์ในฐานะเป็นทรัพยากรสำคัญในขับเคลื่อน และสร้างความสุขให้กับสังคม มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการนำคนเข้าสู่กระบวนการธรรมะเพื่อทำให้คนเกิดปัญญา ดังนั้น มนุษย์จึงต้องมีการศึกษาไตรสิกขา คือ การเรียนรู้ การพัฒนาตน การฝึกฝนแก้ไขปรับปรุง ซึ่งเป็นกระบวนการศึกษาฝึกอบรมเพื่อพัฒนาชีวิต ประกอบด้วย 3 ประการ ได้แก่ ศีลสิกขา จิตสิกขา และปัญญาสิกขา นำไปสู่ข้อค้นพบที่ว่า แนวทางการสร้างสันติภาพของ

---

* Received 11 November 2019; Revised 22 December 2019; Accepted 22 December 2019

พระพุทธเจ้า ด้วยการสร้างสันติภายใน เป็นความสุขแท้จริงที่สามารถนำมาใช้และปฏิบัติได้
อย่างเป็นรูปธรรม

คำสำคัญ: มนุษย์, สันติภาพ, พุทธสันติวิธี

Abstract

Human development according to Buddhist Peaceful Means is the process that focuses on oneself to be calm down by wisdom to be the cause of social peacefully. In order that Buddhist Peaceful Means can manage the conflict. Both inner conflict is self and outer conflict is social which are called Human development according to Buddhist Peaceful Means to be Human development to have wisdom and to find the way of operation solving problem in order to use moving on non-violence by Buddhist method. To bring the principle the doctrine of Buddha has used to be the tool and the way of practice which composes of the process is called Buddhist Peaceful Means that focuses on the middle way or to be the way which brings to peace. For Buddhism is the path into the Noble Eightfold Path by holding the practice for appearing enlightenment by wisdom. For moving on into moral. By beginning from Right View to be make the good thing and good understanding. Peace has to start from inner.

Concluded that human as an important resource to drive and create the peace for the society. It is extremely important to take people into the Dhamma process for making wisdom. Thus human need to educate Tree studies which is self-learning, self-developing, self-training, corrective and improvement which is the processing of education, training and developing of life. It composed of 3 things to be Morality, Concentration and Wisdom. To find creating the way of Buddhist Peaceful by creating inner peace to be actual happiness that can use and practice as substance.

Keywords: Human, Peace, Buddhist Peaceful Means

บทนำ

ในอดีตกาล พระพุทธเจ้าถือเป็นนักปฏิรูปเพื่อการพัฒนามนุษย์ เพราะหลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้ พระองค์ได้ส่งพระสาวกจำนวน 60 รูป ออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อประโยชน์สุขแก่มวลมนุษยชาติ แสดงให้เห็นว่า “ศาสนาพุทธเกิดมาเพื่อพัฒนามนุษย์” เพราะการตรัส

รู้ของพระองค์ที่เรียกว่า อริยสัจ 4 เป็นการจัดการความทุกข์ให้กับมนุษย์ พระองค์ใช้กระบวนการของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของสติปัญญา ด้วยการฝึกสติที่อยู่ภายในตนเองผ่านการ “วิปัสสนากรรมฐาน” โดยเริ่มต้นจากศีล พัฒนาไปสู่ปัญญา ถือว่าเป็นการพัฒนาตามหลักของพระพุทธศาสนา (พระราชปริยัติกวี, 2561) อย่างไรก็ตามการจะนำกระบวนการทางพุทธมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาคน จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการฝึกอบรมตามแนวทางของตะวันตก มาใช้ในการพัฒนามนุษย์เพื่อส่งเสริมองค์กรให้ขับเคลื่อนอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน สำหรับทางพุทธศาสนา การฝึกพัฒนาตนเอง เรียกว่า ไตรสิกขา เป็นการพัฒนาชีวิต 3 ด้าน คือ ศีลสิกขา จิตสิกขา และปัญญาสิกขา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2543)

มนุษย์เป็นสัตว์โลกที่มีสัญชาตญาณเหมือนสัตว์อื่น ๆ แต่มนุษย์มีความแตกต่างจากสัตว์อื่น ตรงที่มนุษย์สามารถฝึกฝน เรียนรู้ ให้เกิดปัญญาและยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นได้ ดังนั้นการพัฒนามนุษย์ในมิติพระพุทธศาสนา จึงเป็นแนวทางที่ช่วยทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์ สำหรับการพัฒนามนุษย์ในมิติทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า ทนโต เสฏฐมโนสเสสุ แปลว่า ในหมู่มนุษย์ ผู้ที่ฝึกตนดีแล้วเป็นผู้ประเสริฐสุด” และที่สำคัญ มนุษย์ยังถูกมองว่าเป็นศูนย์กลางและเป้าหมายของการพัฒนาด้วยความเป็นธรรม ความยั่งยืน ผลผลิตภาพ และการเสริมพลังอำนาจ (พระสุธีรัตนบัณฑิต, 2561) ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางดำริของพระพรหมบัณฑิต ศ.ดร.อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการปาฐกถาพิเศษวิชาการเรื่อง “คุณูปการพระพุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์” สรุปได้ความว่า หัวใจของการพัฒนามนุษย์ก็เพื่อสร้างมนุษย์ให้เป็นคนดี คนเก่ง สามารถผลิตคนมีคุณภาพเข้าสู่สังคม (พระพรหมบัณฑิต, 2561)

ในปี พ.ศ.2549 องค์การสหประชาชาติ (UN) ได้ถวายเป็นวาระวิถด้านการพัฒนามนุษย์แก่พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในหลวงรัชกาลที่ 9 และกล่าวสดุดีตอนหนึ่งว่า “ในหลวงรัชกาลที่ 9 ทรงเป็นกษัตริย์นักพัฒนา เพราะพระองค์ทรงถือเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” ปัจจุบันเรียกว่า “ศาสตร์พระราชา” เนื่องจากพระองค์ใช้ธรรมะในการพัฒนามนุษย์ ซึ่งสอดคล้องนโยบายขององค์การสหประชาชาติที่ประกาศว่า “มนุษย์เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา”

การสร้างคนดีเข้าสู่ระบบ ให้คนเป็นศูนย์กลางเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ถือเป็นการพัฒนาหนึ่งของการพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ หัวใจของการพัฒนาสังคมแบบยั่งยืน คือ สันติภาพ ดังนั้น การพัฒนามนุษย์ที่มีคุณภาพ จึงต้องพัฒนาทั้งร่างกายและจิตใจ ทำให้มนุษย์มีความรู้คู่คุณธรรม เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์เพื่อออกไปสู่สังคมได้อย่างมีความสุข (สุทัศน์ ประทุมแก้ว, 2560) การพัฒนามนุษย์จำเป็นต้องมองแบบองค์รวม โดยเพิ่มมิติของความสุขและคุณธรรม ทั้งนี้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในฐานะเป็น

สถาบันการศึกษาในกำกับของรัฐ มีพันธกิจหลักเหมือนกับมหาวิทยาลัยชั้นนำอื่น ๆ ในเรื่องการผลิตบัณฑิตให้จบอย่างมีคุณภาพ ดังนั้น เป้าหมายการศึกษาในปัจจุบันจึงมุ่งเน้นการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ภายใต้คุณูปการพระพุทธศาสนากับพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์

อาจกล่าวได้ว่า บัณฑิต คือผู้มีปัญญาที่ได้รับการพัฒนาให้เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ เพื่อประโยชน์ต่อตนเอง ต่อสังคม และต่อประเทศชาติ บัณฑิตสามารถทำตนเองให้มีความพร้อมด้วยการบำเพ็ญเพียรเพื่อทำประโยชน์ให้แก่โลก พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “ท่านทั้งหลายเป็นผู้ทำความเพียรพยายามเอง ตถาคตเจ้าเป็นเพียงผู้ชี้ทาง” ดังนั้น อยากรักษาสังคมต้องเริ่มจากพัฒนามนุษย์ จะเห็นว่า “หัวใจของการพัฒนามนุษย์ต้องสร้างให้คนเป็นคนดีคนเก่งเข้าสู่สังคม” ตามแนวทางแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ที่กล่าวว่า คนเป็นหัวใจของการพัฒนา ซึ่งทางพระพุทธศาสนามุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจคนสู่การพัฒนาสังคม

ด้วยเหตุนี้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจึงมุ่งเน้นจัดงานวันวิสาขบูชาโลก เพื่อต้องการพัฒนามนุษย์ อันเป็นคุณูปการของพระพุทธศาสนาสู่การพัฒนาคน โดยในการจัดงานวิสาขบูชาโลกได้ตั้งองค์กรที่รับผิดชอบ คือ สภาสากลวันวิสาขบูชาโลก (International Council for the Day of Vesak: ICDV) จนองค์การสหประชาชาติประกาศรับรองให้เป็นวันสากลของโลก

สภาสากลวันวิสาขบูชาโลก มีพันธกิจ 4 ประการซึ่งสอดคล้องกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คือ “การพัฒนาที่ยั่งยืน (SDG: Sustainable Development Goals) เป็นการพัฒนามนุษย์ตามสภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลง การศึกษา และเพื่อสร้างสันติภาพ” สหประชาชาติ จึงได้ประกาศเป้าหมายให้ทั่วโลกยุติความยากจน ตั้งแต่ปี พ.ศ.2558 ถึงปี พ.ศ.2573 ซึ่งสอดคล้องกับการพัฒนามนุษย์ของในหลวงรัชกาลที่ 9 เรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน ด้วยเหตุนี้ สหประชาชาติจึงถวายรางวัลการพัฒนามนุษย์เป็นความสำเร็จสูงสุดให้แก่พระองค์

ด้านการพัฒนากาย ในความหมายขององค์การสหประชาชาติ มีเป้าหมายขจัดความยากจน ขจัดความหิวโหย ทำให้คนมีสุขภาพกายมีความเป็นอยู่ที่ดี มีการจัดการน้ำดื่มและสุขาภิบาลที่ดี ได้รับการยกย่องให้คุณค่า ส่วนในทางเศรษฐศาสตร์เน้นพัฒนากายไม่สนใจมิติทางจิตใจจึงนำไปสู่ความสุดโต่ง ในหลวงรัชกาลที่ 9 มีพระบรมราโชวาทเป็นครั้งแรกที่ตรัสถึงเศรษฐกิจพอเพียงว่า “ให้ใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ต้องถูกต้องตามหลักวิชา” เรียกว่า ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับตนเองถือว่าเป็นเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ ด้วยการเดินทางสายกลาง คือ 1) มีความพอดี เป็นมัชฌิมาปฏิปทา 2) มีความพอเหมาะ เป็นมัตตัญญูตา 3) มีความพอใจ เป็นความสุขในชีวิต เป็นความสุขที่นำไปสู่สันติสุข

ด้านการพัฒนาจิตใจ การพัฒนาจิตใจ หรือ จิตภาวนา (Psychological development) เป็นการทำให้เจริญองกามขึ้นในคุณธรรม ความสมบูรณ์ของคุณภาพจิต การศึกษาที่ทำให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์จะต้องมีความรู้ทางโลกและความรู้ทางธรรม สอดรับ

กับปรัชญาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คือ “มีความรู้ทางพระพุทธศาสนา และความรู้ศาสตร์สมัยใหม่เพื่อพัฒนาจิตใจและสังคม” การเป็นมนุษย์สมบูรณ์จะต้องมีดวงตาที่สมบูรณ์ ดังที่ไอสไตน์กล่าวว่า “วิทยาศาสตร์ที่ไร้ศาสนาย่อมพิการ” นั้นหมายถึง รู้แต่ศาสตร์สมัยใหม่แต่ไม่รู้ธรรมะ และ “ศาสนาที่ไร้วิทยาศาสตร์ก็มีคบอด” หมายความว่า รู้แต่ทางธรรมแต่ไม่รู้ศาสตร์สมัยใหม่ ก็ไร้ความหมาย ดังนั้น จึงจำเป็นต้องเรียนทั้งทางโลกและทางธรรม

ด้านการพัฒนาสังคม การมองความเท่าเทียมของมนุษย์ ไม่ว่าจะชายหรือหญิง ไม่ว่าจะเพศใดก็ตาม สังคมจะมีแต่สันติสุข เมื่อคนในสังคมไม่แบ่งแยก มีส่วนร่วมช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พัฒนาให้เกิดความยั่งยืน เพื่อบรรลุเป้าหมายในที่สุด จึงมีหลักการว่า “หัวใจสำคัญของการพัฒนาสังคมคือสันติภาพ” เพราะถ้ามีสันติภาพ ก็ต้องมีความยุติธรรม อาจกล่าวได้ว่า สันติภาพเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา ดังมีประกาศให้ วันวิสาขบูชาเป็นวันสำคัญสากลของโลก พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งสันติภาพตลอด 2500 กว่าปี เป้าหมายของพระพุทธศาสนา คือ สันติสุข

ด้านการพัฒนาปัญญา มองในมิติของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามพระพุทธศาสนา ดังคำของหลวงปู่ชา สุภัทโท ที่กล่าวตอนหนึ่งว่า “ .. คุณสมบัติของมนุษย์ที่จะบริบูรณ์นั้น คือ สมบูรณ์ด้วยกาย วาจาและใจ กายงาม วาจาดี ใจงาม เป็นสมบัติของมนุษย์ที่ดีที่สุด” โดยในปี 2558 สหประชาชาติ ได้ประกาศใช้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยการมุ่งเน้นการพัฒนามนุษย์ (พระสุธีรัตนบัณฑิต และคณะ, 2560) จึงต้องอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ ภาวนา 4 หมายถึง การพัฒนาแปลว่า การทำให้เจริญ ทำให้เป็น ทำให้มีขึ้น โดยใช้หลักปัญญาภาวนา ซึ่งหมายถึง การพัฒนาปัญญา (Intellectual development) เป็นการฝึกอบรมเจริญปัญญาเสริมสร้างความรู้ความคิดความเข้าใจ รู้จักแก้ปัญหา (พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ และคณะ, 2561)

ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนในมิติทางพระพุทธศาสนาจึงจำเป็นต้องศึกษาอริยสัจ อันได้แก่ ทุกข์ ซึ่งหมายถึง ปัญหา โดยศึกษาว่าสาเหตุของทุกข์คืออะไร วิธีการดับทุกข์ควรทำอย่างไร อะไรคือหนทางแห่งการดับทุกข์ เพื่อให้รู้และเข้าใจถึงปัญหาที่เกิดขึ้น และสามารถหาวิธีปฏิบัติให้หลุดพ้นจากทุกข์นั้น องค์การสหประชาชาติจึงให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเรียกว่า SDG (Sustainable Development Goals) แปลว่า เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะ การพัฒนาชาติเริ่มที่คน การพัฒนาคนเริ่มที่จิตใจ ดังนั้น จะพัฒนาอะไรก็ตาม จึงจำเป็นต้องพัฒนาที่ตัวเราก่อน คนจึงเป็นหัวใจของการพัฒนา พระพุทธศาสนาจึงมุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจพัฒนาสังคม ทั้งนี้ สอดรับกับแนวทางขององค์การสหประชาชาติและสภาสากลวันวิสาขบูชาโลก (ICDV: International Council for the Day of Vesak) โดยมีพันธกิจสอดคล้องร่วมกัน ดังนี้ คือ การพัฒนาที่ยั่งยืน สภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลง การศึกษา การสร้างสันติภาพ พระพุทธศาสนาจึงมีบทบาทในการเข้ามาแก้ปัญหาด้วยพุทธวิธี เพื่อลด

ความทุกข์ในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยผ่านการปฏิบัติตามทางสายกลาง ด้วยการหลีกเลี่ยงความสุดโต่ง การพัฒนามนุษย์จึงต้องพัฒนากายและจิตใจ การพัฒนามนุษย์ในมิติพระพุทธศาสนาตามภาวนาหมายถึงการพัฒนา เป็นการพัฒนามนุษย์โดยเอามนุษย์เป็นตัวตั้ง มี 4 ด้าน คือ “พัฒนาด้านกาย พัฒนาด้านจิตใจ พัฒนาด้านสังคม และพัฒนาด้านปัญญา” ถือว่าเป็นการพัฒนาที่สมดุล ถ้าเราพัฒนากายไม่พัฒนาจิตใจถือว่าเป็นความสุดโต่ง พัฒนากายแต่ไม่พัฒนาปัญญาก็เป็นการสุดโต่ง “เราจึงพัฒนามนุษย์ด้วยทางสายกลาง” สร้างสมดุลทั้งกายและจิตใจ การพัฒนากายและจิตใจควบคู่กันมีความสุข ไม่มีความโลภ มีความสุขทางจิตใจ พระพุทธศาสนาจึงเรียกว่า พัฒนา 4 ด้าน มนุษย์จึงเป็นตัวตั้งในการพัฒนาเป็นศูนย์กลางการพัฒนา เราจึงต้องอาศัยไตรสิกขาในการฝึกพัฒนา

ในเศรษฐศาสตร์มุ่งเน้นพัฒนากายไม่สนใจมิติทางจิตใจ จึงนำมาสู่คำว่า “สุดโต่ง” เป็นความไม่พอดี เพราะคำนิยามของเศรษฐศาสตร์ เป็นวิชาที่ศึกษาหาวิธีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อสนองความต้องการที่ไม่จำกัด ความต้องการมนุษย์ไม่เคยหยุดนิ่ง จึงมีการแยกมิติพระพุทธศาสนาออกจากเศรษฐศาสตร์ ความต้องการที่ไม่รู้จัก ทางพระพุทธศาสนา กล่าวว่า นตถิ ตณหา สมานิ แปลว่า แม่น้ำเสมอด้วยตณหาไม่มี แม่น้ำยังมีวันเต็ม แต่ตณหา ความอยากไม่มีวันเต็ม เป็นการพัฒนาเศรษฐศาสตร์เพื่อสนองความต้องการที่ไม่เคยอิ่ม วันหนึ่งทรัพยากรของโลกต้องหมดไป มหาตมะ คานธี กล่าวว่า “โลกมีทรัพยากรเพียงพอต่อความต้องการของมนุษย์ทุกคน แต่ไม่เพียงพอสำหรับมนุษย์ผู้มีความโลภ” ทรัพยากรเพียงพอให้ทุกคนได้อิ่ม แต่ไม่เพียงพอต่อบุคคลที่มีภวตณหา ความอยากมีอยากเป็น ในสวัสดิมงคลสังคยา จึงกล่าวว่า “ยํ ลภธํ เตน ตุฏฐพพํ อติโลภํ หิ ปาปโก แปลว่า ยินดีสิ่งที่ได้มา โลภเกินไปไม่ดี” เศรษฐศาสตร์ที่ส่งเสริมความโลภ จึงเกิดพุทธเศรษฐศาสตร์ (Principles of Buddhist Economics) เป็นตัวเลือกในมิติทางพระพุทธศาสนา มีหลัก 2 ประการ คือ 1) น้อยแต่ได้มาก (Less is more) หมายถึง บริโภคน้อยแต่มีความสุขมาก ราคาไม่แพงแต่มีความสุข 2) จี๋แต่แจ๋ว (Small is beautiful) หมายถึง เทคโนโลยีที่เรานำมาใช้ไม่จำเป็นต้องราคาแพงแต่ให้ความสุข ทำให้ในหลวงรัชกาลที่ 9 นำมาสร้างระบบเศรษฐกิจพอเพียง มีพระบรมราโชวาทเป็นครั้งแรกที่ตรัสถึงเศรษฐกิจพอเพียงว่า “ให้ใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ต้องถูกต้องตามหลักวิชา” การใช้เครื่องเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับตนถือว่าเป็นเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ ด้วยการเดินทางสายกลาง

จากการนำเสนอบทความวิชาการในงานวิชาการนานาชาติครั้งที่ 15 เกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ในทางพระพุทธศาสนา ถือว่าจิตที่ได้รับการฝึกฝนและพัฒนาที่ดี จะนำไปสู่ “สันติภายใน” ปัญญาที่เกิดจากการพัฒนานั้น จะทำให้ตระหนักรู้ถึงการใช้อย่างถูกต้องเพื่อแก้ปัญหา นำไปสู่ “พลังปัญญาร่วม” (Wisdom with) ด้วยการร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน ร่วมกันตัดสินใจ (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2561) ถือเป็นมิติของการพัฒนามนุษย์ในทาง

พระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นกรอบของการพัฒนา จากการศึกษา พบว่า แนวคิด การพัฒนามนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนามีความยั่งยืน และพัฒนาในทุกมิติรอบด้านของชีวิต ทั้งด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านสติปัญญา อารมณ์ สังคมและสิ่งแวดล้อมรอบตัว แสดงให้เห็นว่า การพัฒนามนุษย์เป็นความรับผิดชอบต่อสังคมของพระพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงใช้หลักการของความเมตตาและกรุณาที่เป็นหลักบุคคลจะพึงมีความปรารถนา ดีต่อผู้อื่นโดยปราศจากเงื่อนไขใด ๆ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงความเมตตาที่มีความเสมอเท่า เทียมกันต่อองค์ลัทธิ และราหู ความรับผิดชอบต่อสังคมเริ่มจากความกรุณาภายในจิตใจ (พระศกัตตีดา วิสุทธิญาณ, 2551) เพื่อเป็นแนวปฏิบัติของพระสงฆ์สาวกในการเผยแผ่ธรรมและการพัฒนามนุษย์ (พระสุธีรัตนบัณฑิต และคณะ, 2560) ดังนั้นการพัฒนามนุษย์ตามแนวทางพระพุทธศาสนามี 2 มิติ คือ 1) มองมนุษย์ในฐานะเป็นบุคคล ถือเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า จำเป็นต้องได้รับการพัฒนา 2) มองมนุษย์ในฐานะเป็นชีวิต อันประกอบด้วยกายและจิตใจ (อนุวัตร กระสังข์, 2556)

พุทธสันติวิธี

จากการรายงานดัชนีสันติภาพโลก (2018 Global Peace Index) จัดทำโดยสถาบัน เศรษฐศาสตร์และสันติภาพแห่งชาติ เป็นหน่วยงานวิเคราะห์ข้อมูล มีสำนักงานใหญ่อยู่ในนคร ซิดนีย์ ประเทศออสเตรเลีย การจัดอันดับได้นำตัวชี้วัดหลักเรียกว่า ดัชนีสันติภาพโลก (GPI) มี 3 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย 1) ระดับความปลอดภัยและความมั่นคงในสังคม 2) ระดับความขัดแย้ง ที่เกิดขึ้นทั้งในและนอกประเทศ 3) ระดับการเกิดสงคราม ซึ่งในปี 2561 นี้ ไอร์แลนด์เป็น ประเทศที่มีความสงบและสันติภาพมากที่สุด ส่วนกลุ่มชาติอาเซียนสิงคโปร์เป็นประเทศที่มี สันติภาพอันดับหนึ่ง สำหรับประเทศไทยถูกจัดว่าเป็นประเทศที่มีความสงบและสันติภาพอันดับ ที่ 113 ของโลกจาก 163 ประเทศ ในการจัดอันดับประเทศที่มีความสงบสุขมากที่สุดในโลก (หนังสือพิมพ์ข่าวสด, 2561) สันติภาพจึงเป็นเครื่องมือสากลของคนทั้งโลกในการอยู่ร่วมกัน พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส ได้วิเคราะห์ว่า สันติภาพมิใช่คำพูดที่สวยงาม สันติภาพมิใช่สิ่งที่ เป็นไปไม่ได้ จากภาพข่าวของผู้นำประเทศเกาหลีเหนือและเกาหลีใต้ ที่มาเผชิญหน้ากันให้ ชาวโลกได้เห็น โดยมีประเทศเจ้าภาพซึ่งเป็นคนกลางในการสานสัมพันธ์ครั้งนี้ นั้นแสดงให้เห็น ถึงความพยายาม การประสานงานที่ดี เพื่อเจรจาให้ต่างฝ่ายรู้สึกถึงบรรยากาศที่ดี ทำให้เกิด สันติภาพโดยสันติวิธี (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2561)

สันติภาพจึงเป็นทางออกของมนุษยชาติ ที่ทุกคนบนโลกควรหันกลับมาใส่ใจศึกษา เพื่อ นำไปพัฒนาชีวิตและสังคม ทั้งนี้ ความเกี่ยวข้องของสันติภาพ นำมาสู่เรื่องราวของการศึกษา ที่ว่าด้วยเรื่อง สันติศึกษา ซึ่งเกิดจากคำสองคำ คือ สันติ กับ ศึกษา เป็นเป้าหมายสำคัญที่ พระพุทธเจ้าเพียรพยายามค้นหา นั่นก็คือ “ความสุขที่แท้จริง” ภายใต้อำนาจ “สุขอื่นยิ่งกว่าสันติ

ไม่มี” หมายความว่า ในบรรดาความสุขที่พระองค์มุ่งแสวงหามาตลอดชีวิตนั้น ไม่มีความสุขใดจะดีไปกว่าสันติสุข ดังนั้น สันติภาพจึงเป็นภาวะที่ปราศจากความขัดแย้ง ไม่มีความรุนแรง ไม่มีสงคราม มีแต่ภาวะแห่งความสามัคคีและความยุติธรรม สำหรับ เจ ที่ ชันเอร์แลนด์ ได้กล่าวว่า “ตลอดระยะเวลาในประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนาเน้นสอนเรื่องสันติภาพอย่างจริงจัง” และที่สำคัญ ทุกศาสนาจำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่อง ความขัดแย้ง ความรุนแรง สันติภาพ สันติวิธี-โดยสาเหตุของความขัดแย้งเกิดจากความไม่เข้าใจ การสื่อสารผิดพลาด ความมีอคติที่เกิดขึ้นในใจ ทำให้ปัญหาจากเรื่องเล็กน้อยกลายเป็นเรื่องใหญ่ นำไปสู่การทะเลาะเบาะแว้ง การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ และเกิดสงครามขึ้นในที่สุด สาเหตุสำคัญเกิดจาก ความอยากได้ อยากเป็น หรือทางธรรมเรียกว่า ตัณหา มานะ ทิฐิ ซึ่งจะต้องแก้ด้วยมาตรการทางสังคมและด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่เป็นหนทางนำไปสู่สันติภาพ ในมิติของตะวันตก คริสโตเฟอร์ มัวร์ ได้แบ่งลักษณะความขัดแย้งออกเป็น 5 ประเภท คือ 1) ความขัดแย้งด้านข้อมูล (Data Conflict) 2) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ (Interest Conflict) 3) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง (Structure Conflict) 4) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ (Relationship Conflict) 5) ความขัดแย้งด้านค่านิยม (Values Conflict) (Christopher W. M, 2014)

จากเหตุผลดังกล่าว จึงทำให้มนุษย์จำเป็นต้องมีเครื่องมือ เพื่อนำมาจัดการกับความขัดแย้ง โดยใช้แนวทางสันติวิธี เพื่อขจัดความขัดแย้งที่เกิดจากความไม่ลงรอย การปะทะกันระหว่างความคิดที่เห็นต่าง รวมทั้งความเชื่อ ความต้องการ ผลประโยชน์ ทำให้เกิดสภาวะของไม่ลงรอยกัน ดังนั้น การใช้แนวทางของสันติวิธีจึงสามารถนำไปสู่สันติภาพได้ อย่างไรก็ตาม ต้องอาศัยเครื่องมือในการจัดการกับความขัดแย้ง โดยมี 9 รูปแบบ ประกอบด้วย 1) การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง 2) การเจรจาต่อรอง 3) การใช้อำนาจตุลาการ 4) กระบวนการนิติบัญญัติ 5) การสานเสวนา 6) การเจรจาไกล่เกลี่ยข้ามวัฒนธรรม 7) การไต่สวน 8) ไม่ให้ความร่วมมือ 9) อารยะขัดขืน ซึ่งทั้ง 9 รูปแบบ เป็นเครื่องมือที่นำไปสู่สันติภาพด้วยสันติวิธี โดยมนุษย์เป็นผู้คิดและนำมาใช้

ดังนั้น สันติวิธี จึงเป็นการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งหรือการตอบโต้สถานการณ์หนึ่ง ๆ โดยไม่ใช้ความรุนแรงต่อคู่กรณี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต้องไม่ประทุษร้ายต่อร่างกายและชีวิต สันติวิธีจึงเป็นวิธีที่กลุ่มบุคคลหรือมวลชนใช้ต่อสู้เพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ตนปรารถนา ทำให้รัฐหรือผู้มีอำนาจเปลี่ยนแปลงนโยบายหรือพฤติกรรม เช่น การจัดชุมนุมหยุดงานประท้วง การคว่ำบาตรทางด้านเศรษฐกิจ การต้อแพ่ง เป็นต้น สันติวิธียังสะท้อนถึงยุทธศาสตร์เพื่อจัดการกับความขัดแย้งโดยไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม บุคคลอื่น และสัตว์ต่าง ๆ (บุษบง ชัยเจริญวัฒนะ และเหมือนขวัญ เรณูมาศ, 2560) แนวคิดของประธานาธิบดีคนแรกของสหรัฐอเมริกา ยอร์จวอชิงตัน กล่าวไว้ว่า การเตรียมตัวเพื่อสงครามเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพวิธีหนึ่งในการรักษาสันติภาพ (To be prepared for war is one of the most effectual means of preserving

peace) ดังนั้น สันติภาพกับสงครามความขัดแย้งไม่สามารถจะไปด้วยกันได้ ดังพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 6 ตอนหนึ่งว่า “แม้หวังตั้งสงบ จงเตรียมรบให้พร้อมสรรพ ศัตรูกล้ามาประจัญ จักอาจสู้ริบสูญ” จากความตอนนี้ แสดงให้เห็นว่า เป็นความเข้มแข็งของคนในยุคนั้น ที่ไม่ยอมให้ใครมารุกรานได้

พระพุทธเจ้า ทรงตรัสว่า พึงศึกษาเรื่องสันติ สันติในความหมายของพระพุทธองค์ หมายถึง พระนิพพาน ดังนั้น สันติศึกษา จึงหมายถึง การศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง ทำอย่างไร ถึงจะบรรลุถึงสันติภาพ อันได้แก่ พระนิพพาน ดังพระพุทธวจนะที่ตรัสไว้ว่า นตฺถิ สนฺติ ปรี สุขํ ซึ่งแปลว่า ไม่มีสุขใดยิ่งไปกว่าสันติสุข พระนิพพาน เป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา ดังนั้น สันติศึกษา จึงเป็นแนวทางการศึกษาให้บรรลุถึงสันติภาพ นั่นก็คือ พระนิพพาน วิธีการเข้าถึงสันติภาพ คือ การปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 เนื่องจากเป็นหนทางนำพามนุษย์ไปสู่สันติภาพ ได้แก่ 1) สันติภาพภายใน คือ สันติในตนเอง 2) สันติภาพภายนอก คือ สันติในองค์กร สังคม เศรษฐกิจ ประเทศและโลก

ด้วยเหตุนี้ ตามหลักพระพุทธศาสนา จึงต้องช่วยกันสร้างเงื่อนไข ช่วยกันสร้างเหตุปัจจัยแห่งหลักธรรมเพื่อสร้างสันติภาพ การมีกัลยาณมิตร การใช้ชีวิตอย่างสมดุล ทำให้เกิดสันติภาพในชีวิต (พระมหาจุฬาลงกรณ วชิรเมธี, 2558) แต่สันติภาพที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องก็คือ สันติภาพภายใน (อัมมัตถิ สันติภาพ หรือ Inner peace) ดังพระพุทธพจน์ว่า “นตฺถิ สนฺติ ปรี สุขํ แปลว่า ไม่มีสุขใด ยิ่งไปกว่าสันติสุข” ความสุขที่เกิดจากสันติภาพภายใน คือ พระนิพพาน เป็นยอดแห่งความสุข นิพพานเป็นภาวะแห่งความสงบ ความสุขอื่นใดยิ่งกว่าความสงบอันเกิดจากนิพพานไม่มี “ผู้บรรลุนิพพานเป็นผู้มีสันติภาพถาวร (Perpetual peace) สันติภาพถาวรเกิดจากภาวะปลอดสงคราม ตราบใดจิตยังมีความโลภ ความโกรธ ความหลงย่อมเป็นเชื้อแห่งความขัดแย้งเป็นเชื้อแห่งสงคราม (สนิท ศรีสำแดง, 2544) จึงควรมาสร้างสันติภาพ โดยเริ่มจากภายในใจตนเอง

อย่างไรก็ตาม พุทธพจน์ยังได้รับรอง “นตฺถิ สนฺติ ปรี สุขํ แปลว่า สุขอื่นยิ่งกว่าสันติไม่มี” คำว่าสันติในบริบทของนิพพานมาจากพุทธพจน์ที่สอดคล้องกับ “นิพพาน ปรมิ สุขํ แปลว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง” สันติกับนิพพานจึงเป็นเรื่องเดียวกัน พระพุทธเจ้าตรัสว่า “สนฺติเมว โข ลิกฺขะเยย แปลว่า พึงศึกษาสันติเท่านั้น” พระพุทธเจ้า ตรัสเกี่ยวกับ “สันติ” ว่า “ท่านทั้งหลายจงหมั่นศึกษาเพื่อสันติเถิด ท่านจงเพิ่มพูนทางแห่งสันติเท่านั้น และพึงละอามิสมุ่งสันติเถิด” ส่วน “สันติ” ในความหมายของความสงบ ตามพระบาลี คือ กิเลส สมฺโต สนฺติ แปลว่า ความสงบแห่งกิเลส พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ผู้ที่มีกาย วาจา ใจสงบ เรียกว่า เป็นผู้ไปสงบ สันติ จึงหมายถึง นิพพานหรือความสงบกิเลส หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ความสงบแห่งทิว 62 เป็นการที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลไม่ทะเลาะ แก่งแย่ง วิวาท มุ่งร้ายกันด้วยอำนาจของทิฐิหรือการยึดมั่นถือมั่นในความเห็นแก่ตัว สังคมแห่งสันติจึงรวมไปถึง การไม่มีสงคราม ไม่มีความขัดแย้ง ไม่มีความ

รุนแรงทั้งทางตรงและทางอ้อม (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2547) ซึ่งสอดคล้องกับสันติในพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกรวมถึงอรรถกถาฎีกา มีคำว่า นิพพาน วิมุตติ ปัสสัทธิ และสันติ ในพระวินัยปิฎกมหาวรรค หมายถึง ความสงบคือ พระนิพพาน (สุภวัฏฐิธรรชชัย, 2556) ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า สันติ คือ ความสงบที่เกิดเป็นสันติภาพโดยสภาวะที่ปราศจากความรุนแรง ทำให้สังคมเกิดสันติสุขในที่สุด

สำหรับ “สันติภาพ” เป็นสภาวะที่ปราศจากสงคราม สภาวะที่ปราศจากความรุนแรง สภาวะที่ปราศจากความขัดแย้ง หรือสภาวะที่ปราศจากความรุนแรงแต่ขัดแย้งกันได้ แสดงให้เห็นว่า สันติภาพเป็นสภาวะที่ไม่มีความรุนแรงแต่อาจมีความขัดแย้ง สันติภาพจึงมี 2 สภาวะ คือ 1) สันติภาพภายใน เป็นสภาวะที่จิตหลุดพ้นจากพันธนาการของกิเลส หรือจากการครอบงำของสิ่งต่าง ๆ อันเป็นสภาพจิตที่ไร้ความขัดแย้ง ไร้ความรุนแรงทุกชนิด ซึ่งพระพุทธศาสนาเรียกสภาวะนี้ว่า นิพพาน 2) สันติภาพภายนอก เป็นสภาวะที่บุคคลในสังคม หรือโลกไม่มีการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน มีความรัก และความสามัคคีระหว่างมนุษย์ด้วยกัน มีเสรีภาพและเคารพในสิทธิมนุษยชน ซึ่งทางพระพุทธศาสนาพยายามสื่อสารว่า สันติภาพภายในและสันติภาพภายนอกมีความสำคัญเท่ากัน ในขณะที่ นักวิชาการพยายามแบ่งสันติภาพออกเป็น 2 มิติ ได้แก่ 1) สันติภาพเชิงบวก (Positive Peace) เป็นสภาวะที่เต็มไปด้วยสันติสุขของบุคคล สังคม โลก การอยู่ด้วยกัน โดยไม่เบียดเบียนกัน มีความยุติธรรม มีเสรีภาพ เคารพสิทธิซึ่งกันและกัน 2) ด้านสันติภาพเชิงลบ (Negative Peace) เป็นสภาวะที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งและความรุนแรง เช่น การทำร้ายร่างกาย การทำสงคราม (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2554)

คำว่า “สันติภาพ สันติสุข สันติ ศานติ” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า Peace หมายถึง สภาวะที่ปราศจากความรุนแรงทั้งด้านกายภาพ ทางวาจา ทางโครงสร้าง และทางวัฒนธรรม ผู้คนในสังคมมีความไว้วางใจ หลุดพ้นจากความกลัว มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีส่วนร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และมีการเชื่อมโยงทางจิตใจ ถือว่าเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดการกับความขัดแย้งอย่างสร้างสรรค์ในสังคม (สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า, 2555) ดังนั้น สันติภาพจึงเป็นเป้าหมายที่พระพุทธศาสนาได้มุ่งเน้นให้เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอก พระพุทธเจ้าทรงมุ่งหวังให้บุคคลในระดับปัจเจกและสังคมอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข จึงแสดงสันติวิธีเพื่อระงับข้อพิพาท พระพุทธเจ้าทรงยกย่องสันติภาพภายใน ซึ่งสอดคล้องและตรงกับแนวคิดของนักวิชาการยุคปัจจุบัน ที่กล่าวว่า

“Without inner peace, outer peace is impossible. We all wish for world peace, but world peace will never be achieved unless we establish peace within our own mind แปลว่า ปราศจากสันติภาพภายใน สันติภาพภายนอกยังเป็นไปไม่ได้ พวกเราทั้งหลายมุ่งปรารถนาให้โลกมีสันติภาพ แต่สันติภาพโลกจะไม่มีวันบรรลุผล เว้นแต่ว่าพวกเรา จะเสริมสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นภายในใจของพวกเราก่อน”

สำหรับคำว่า “สันติวิธี” มาจากคำว่า สันติ กับ วิธี โดย สันติ หมายถึง ความสงบ ส่วนวิธี หมายถึง หนทาง หรือแนวทางที่จะกระทำวิธีให้เกิดความสงบ เช่น เจริญสงบศึกโดยสันติวิธี (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) ดังนั้น สันติวิธี จึงหมายถึง วิธีที่ก่อให้เกิดความสงบสุข เช่น เจริญสงบศึกโดยวิธีการที่ไร้ความรุนแรง (Non-violence) มุ่งให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม จึงใช้คำว่า การจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธี ซึ่งสันติวิธีเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่ง ที่ถูกนำมาจัดการเพื่อก่อให้เกิดสันติภาพ ประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 7 ประการ ดังนี้ 1) เป็นวิธีที่ถูกต้องตามหลักศีลธรรม 2) สามารถจัดการความขัดแย้ง 3) เป็นวิธีเดียวที่สนับสนุนประชาธิปไตย 4) เป็นวิธีการสนับสนุนกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน 5) เป็นวิธีการสนับสนุนความคิดในการจัดการความขัดแย้งทุกรูปแบบ 6) เป็นวิธีที่น่าจะมีการสูญเสียน้อยที่สุด 7) มีบทบาทประสานร่องรอยความขัดแย้ง (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2547) ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า สันติวิธีเป็นหลักการและชุดความรู้ของวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้งในหลายกรณี เช่น ระงับข้อพิพาทเกี่ยวกับการแย่งสิทธิการใช้ทรัพยากรน้ำของพระญาติทั้งสองฝ่าย และระงับข้อพิพาทของพระภิกษุในเมืองโกสัมพี ซึ่งทางเลือกของชุดวิธีการที่พระพุทธเจ้าได้นำเสนอเพื่อจัดการข้อพิพาท คือ การเจรจาตนเอง การเจรจาไกล่เกลี่ยโดยคนกลาง การประนีประนอม และการใช้เสียงข้างมาก สันติวิธีจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งและถือเป็นวิธีที่ดีที่สุดที่มนุษย์ค้นพบในการจัดการความขัดแย้ง

คำว่า “พุทธสันติวิธี หรือ สันติวิธีเชิงพุทธ” จึงหมายถึง วิธี ข้อปฏิบัติ หรือชุดของวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งที่พระพุทธเจ้า หรือเหล่าสาวกของพระองค์ได้ใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้งอย่างสันติ คำว่า “จัดการอย่างสันติ” เป็นการใช่วิธีการ ข้อปฏิบัติ หรือชุดของวิธีการทุกชนิดที่มีอยู่เข้าไปจัดการความขัดแย้งโดยปราศจากความรุนแรงทั้งทางตรงและทางอ้อมนำไปสู่สังคมแห่งสันติ ถือว่าเป็นวิธีที่ดีที่สุดที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบในการจัดการความขัดแย้ง (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2554) พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาแห่งสันติภาพ ซึ่งสันติภาพในพระพุทธศาสนาเป็นความสงบภายในและภายนอก เปรียบได้กับ อัชฌัตตสันติ คือ ความสงบใจ และ พหิทฺธสันติ คือ ความสงบในสังคม ความสงบภายในเป็นรากฐานที่มั่นคงแก่ความสงบในสังคม ถ้าบุคคลไม่มีความสงบภายในใจ จะไม่มีความสงบในสังคม (สุทัศน์ ประทุมแก้ว, 2560) ดังนั้น สังคมจะเกิดความสงบสุขได้ จึงต้องส่งเสริมให้เกิดสันติภาพภายในจิตใจ สันติภาพในพระพุทธศาสนาเป็นสภาพจิตที่ปราศจากตัณหา มานะ ทิฐิ เป็นภาวะที่สงบทั้งกาย วาจา และใจ (ภุชณะ ถาวร, 2559) ดังนั้น พุทธสันติวิธีจึงเป็นการบูรณาการเพื่อใช้แก้ปัญหาความขัดแย้งโดยประยุกต์ใช้แนวคิดทั้งตะวันออกของพระพุทธศาสนาและทฤษฎีทางตะวันตก มาเป็นเครื่องมือนำไปสู่การอยู่ร่วมกันโดยสันติภาพอย่างสันติสุข

สรุป

การพัฒนามนุษย์ตามแนวทางพุทธสันติวิธี ทำให้เกิดสันติภาพทั้งภายในและสันติภาพภายนอก ซึ่งสันติภาพภายในเป็นสันติภาพที่เกิดภายในตัวมนุษย์ ส่วน สันติภาพภายนอกเป็นสันติภาพที่เกิดภายในครอบครัว สันติภาพทางสังคม สันติภาพในองค์กร สันติภาพทางเศรษฐกิจ และสันติภาพระหว่างประเทศ การนำคำสอนทางพระพุทธศาสนา คือ ไตรสิกขา มาใช้ในการพัฒนาตนเอง ถือเป็นการพัฒนาชีวิต 3 ด้าน ได้แก่ ศีลสิกขา จิตสิกขา และปัญญาสิกขา เป็นการพัฒนามนุษย์ที่ก่อให้เกิดปัญญา สามารถนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์แนวทางที่จะขจัดความขัดแย้ง ทำให้เกิดความสงบสุขและสันติภาพ ซึ่งเป็นแนวทางที่เรียกว่า พุทธสันติวิธี เป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์ด้วยวิธีทางพระพุทธศาสนา ที่ใช้หลักธรรม มรรคมีองค์ 8 เป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่หนทางแห่งสันติภาพ

ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาการพัฒนามนุษย์ตามแนวทางพุทธสันติวิธี

1. ส่งเสริมให้มีการนำกระบวนการสร้างสันติภาพ โดยพุทธสันติวิธีไปใช้ในสถานศึกษา ในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา โดยแทรกเข้าไปในกิจกรรม สร้างเป็นบทบาทสมมติ เพื่อให้เด็กและเยาวชนเกิดความตระหนักรู้ เพื่อนำมาพัฒนาตนเองให้เติบโตเป็นคนดีมีคุณภาพของสังคม
2. ส่งเสริมให้ใช้แนวทางพุทธสันติวิธีกับหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ สร้างเสริมแนวคิดเชิงบวกให้กับบุคลากรในองค์กร เกิดความร่วมมือ พัฒนาตนจากภายใน ทำให้เกิดมิตรภาพและความสามัคคี ก่อให้เกิดสันติภาพระหว่างผู้ร่วมงานอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- กฤษณะ ถาวร. (2559). ศึกษาวิเคราะห์แนวทางการสร้างสันติภาพของ ดร.อัมเบตการ์ตามแนวพุทธสันติวิธี. ใน สารนิพนธ์พุทธศาสนดรรมาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- บุษบง ชัยเจริญวัฒน์ และเหมือนขวัญ เรณูมาศ. (2560). สันติวิธี: การจัดการความขัดแย้งตามแนวทางสันติวิธี. กรุงเทพมหานคร: แดเน็กซ์ อินเทอร์เน็ตคอร์ปอเรชั่น.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). ถึงเวลามารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิธรรม.
- พระพุทธมบัณฑิต. (2561). คุณูปการพระพุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ และคณะ. (2561). *ชุดความรู้สุขชีวีวิถีพุทธการเข้าถึงความสุขตามแนวทางพระพุทธศาสนา*. นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์.
- พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี. (2558). *พุทธสันติวิธี: พระพุทธศาสนาเพื่อสันติภาพ*. เชียงราย: ศูนย์วิปัสสนาสากลไร่เชิญตะวัน.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2561). *ประวัติศาสตร์การสร้างสันติภาพระดับโลกระหว่างสหรัฐอเมริกากับเกาหลีเหนือ*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2561). พระพุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์. *งานวิสาขบูชานานาชาติครั้งที่ 15*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2547). รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี กรณีลุ่มแม่น้ำแม่ตาช้าง จังหวัดเชียงใหม่. ใน *ดุชนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุชนิพนธ์ สาขาวิชาสันติศึกษา*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2554). *พุทธสันติวิธี: การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง*. กรุงเทพมหานคร: 21 เซ็นจูรี.
- พระราชปรีดีทิพย์. (2561). พระพุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์. *งานวิสาขบูชานานาชาติครั้งที่ 15*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระศักดิ์ดา วิสุทธิญาณ. (2551). การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา. ใน *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการคณะสงฆ์*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสุธีรัตนบัณฑิต. (2561). *การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของประชาชนตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา*. นนทบุรี: ดีไซน์ ดีไลฟ์.
- พระสุธีรัตนบัณฑิต และคณะ. (2560). *CSR เชิงพุทธ: Corporate Social Responsibility*. นนทบุรี: ดีไซน์ ดีไลฟ์.
- _____. (2560). การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวทางพระพุทธศาสนา. ใน *รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542*. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น.
- สนิท ศรีสำแดง. (2544). *พระพุทธศาสนากระบวนทัศน์ใหม่*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า. (2555). *ศัพท์บัญญัติเกี่ยวกับการแก้ปัญหาและความขัดแย้ง (พิมพ์ครั้งที่ 5)*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.

- สุทัศน์ ประทุมแก้ว. (2560). การพัฒนาศักยภาพมนุษย์ยุคโลกาภิวัตน์ด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา. *การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 1*. กรุงเทพมหานคร: ไอพริ้นท์ แอนด์ เทคโนโลยี.
- สุภัฏวิทย์ ธารชัย. (2556). วิเคราะห์การสร้างสันติสุขในพระพุทธศาสนา. ใน *ดุชนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุชนิพนธ์ิต สาขาวิชาสันติศึกษา*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- หนังสือพิมพ์ข่าวสด. (2561). จีนรั้งอันดับ112 ดัชนีสันติภาพโลก ไทยตามติด รั้งสามอันดับท้ายอาเซียน. เรียกใช้เมื่อ 9 มิถุนายน 2561 จาก https://www.khaosod.co.th/around-the-world-news/news_1193381
- อนุกิต กระสังข์. (2556). การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรตามแนวพุทธภายใต้กระแสบริโภคนิยม. ใน *ดุชนิพนธ์ดุชนิพนธ์ิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Christopher W. M. (2014). *Practical Strategies for Resolving Conflict (4th ed)*. San Francisco: Jossey-Bass.